

УДК 338.48-44(100):005.334

Омельченко Г. Ю.*halinomelchenko@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1746-2987**к.е.н., доцент, завідувачка кафедри туризму,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків***Даниленко В. В.***danylenko.14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0098-5204**к.е.н., доц., доцент кафедри туризму,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. Світовий туристичний ринок продовжує відновлюватися, і туризм знову стає значною частиною національних економік багатьох країн. Поточна ринкова ситуація у туризмі та галузі гостинності на глобальному рівні характеризується наявністю цілого ряду кризових явищ та складних соціально-економічних та політичних викликів. Тренди трансформації ринку та споживчої поведінки, що склалися під впливом пандемії, а також досвід діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах значної турбулентності ринку сприятимуть досить швидкій адаптації туризму до умов нової політичної та економічної реальності за системної підтримки галузі. Завдяки зростанню світової економіки та покращенню людського благополуччя, попит на туристичні послуги та продукти активно зростає. Оцінка останніх туристичних даних і показників галузі є корисним способом прямого моніторингу ключових тенденцій попиту на подорожі в Європі та світі.

Ключові слова: міжнародний туризм, ринок, туристична індустрія, пандемія, світова економіка.

Omelchenko Halina*halinomelchenko@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1746-2987**Ph.D, Associate Professor, Head of the Department of Tourism,
State Biotechnological University, Kharkiv***Danylenko Valerii***danylenko.14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0098-5204**Ph.D, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Tourism,
State Biotechnology University, Kharkiv*

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF INTERNATIONAL TOURISM IN CRISIS CONDITIONS

Abstract. The global tourism market continues to recover, and tourism is once again becoming a significant part of the national economies of many countries. The current market situation in tourism and the hospitality industry at the global level is characterized by the presence of a number of crisis phenomena and complex socio-economic and political challenges. The trends of market transformation and consumer behavior that have developed under the influence of the pandemic, as well as the experience of tourism industry enterprises in conditions of significant market turbulence, will contribute to a fairly quick adaptation of tourism to the conditions of the new political and economic reality with the systematic support of the industry. Due to the growth of the world economy and the improvement of human well-being, the demand for tourism services and products is growing rapidly. Assessing the latest travel data and industry indicators is a useful way to directly monitor key travel

demand trends in Europe and the world. Effective development of international tourism brings a large annual income to the country. Foreign visitors pay money for goods and services received in the country of rest, supply currency to the state budget and in this way intensify the country's balance of payments. The last three years have been very difficult for the global tourism industry. In many countries, the income from tourism activities made a significant contribution to the gross domestic product, so it is necessary to rethink both the potential directions of tourist flows and the new requirements of travelers. The COVID-19 coronavirus pandemic caused restrictions on the movement of people, a decrease in the solvency of a significant part of potential travelers, and changes in the choice of tour goals. It is noted that many factors of an economic, political, social, natural and technical nature affect tourist activity, including: guaranteeing the safety of tourists, man-made disasters; uneven distribution of tourist flows; political instability in some regions of the world; prolonged global recession. It is indicated that the states are proceeding to the development of measures for the activation of tourism, which include proposals for withdrawal travel restrictions, restoration of travelers' confidence and directions of future development of the tourism sector.

Key words: international tourism, market, tourism industry, pandemic, world economy.

JEL Classification: L83, D92, H43

DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-9-7>

Постановка проблеми. Результати туристичної діяльності Європи та світу в 2022 році продемонстрували стійкість регіонів, які продовжують відновлюватися після пандемії Covid-19 і постійних глобальних викликів. Незважаючи на те, що більшість із цих проблем негативно впливають на наявний дохід домогосподарств, бажання подорожувати залишалося високим у 2022 році, виграючи переважно в бюджетних напрямках. Спостерігаючи за поверненням до нормального режиму подорожей, розуміємо що ще невідомо наскільки збої в поїздках у 2022 році вплинуть на цей сектор надалі. Відновивши 82% обсягів до пандемії, міжнародні подорожі продовжуватимуть зростати у 2023 році, але повільнішими та більш стабільними темпами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних вчених, які розглядали проблематику функціонування туристичної галузі в нових економічних умовах кризових явищ потрібно виокремити З. А. Атаманчук, А. Г. Бондаренко, Н. О. Дугієнко, Ю. Г. Бондаренко, Е. В. Романюк, В. А. Даниленко-Кульчицька, Л. І. Дмитришин, С. В. Гавдей, М. М. Кривоберець, О. В. Литвин, Д. М. Тюріна та інші. Зазначена проблема потребує постійного аналізу, доопрацювання та удосконалення заходів.

Постановка завдання. Формулювання цілей статті дослідити основні тенденції розвитку міжнародного туризму в нових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження Туризм виконує найважливішу гума-

нітарну функцію, що сприяє всебічному розвитку особистості, її рівня освіти та творчого потенціалу. Прагнення знань, вивчення культури своєї батьківщини є невід'ємною частиною людської сутності, тому розвитку туризму на глобальному, національному та регіональному рівнях приділяється особлива увага.

У розвинених країнах та ряді країн з ринком, що формується, туризм залишається значною статтею несировинного неенергетичного експорту країни. Для багатьох, особливо острівних держав, саме туризм є основним джерелом надходжень іноземної валюти до бюджету, одночасно актуалізуючи питання раціонального використання природних ресурсів та визначення прийнятної навантаження на територію дестинації з урахуванням її рекреаційної ємності та принципів сталого розвитку [1].

Міжнародний туризм є однією з найголовніших галузей у сфері надання послуг. Завдяки зростанню світової економіки та покращенню людського благополуччя, попит на туристичні послуги та продукти активно зростає. Міжнародний туризм часто розглядають у вигляді відкритої системи, яка кризь безліч каналів (інформаційних, кадрових, фінансових, ресурсних і т.д.) має прямий зв'язок з ринками вищих категорій (міжнародний ринок і ринок послуг) та з господарською структурою окремої країни [2].

За останні десять років туристична галузь зазнала низки значних змін. Туризм став одним із найбільших та швидкозрослих секто-

рів у світовій економіці. При цьому, незважаючи на надзвичайні періоди, які час від часу переживають економіки світу, туризм демонструє унікальну здатність до швидкого відновлення параметрів свого розвитку.

Динаміка туристичних потоків детермінується сукупністю безлічі факторів макродовкілля – економічних, політичних, соціально-культурних, технологічних тощо. До 2019 року міжнародний туризм у Європі постійно розвивався; з 2012 року прибуття на європейську територію зросло на 37% і становили 746 млн.чол. – динаміка зростання мала позитивний тренд. Деяке уповільнення темпів зростання викликалося як економічними, так і епідеміологічними причинами (наприклад, економічною кризою 2008–2009 років та його наслідками, епідемією близькосхідного респіраторного синдрому (MERS) у 2015 році). Однак при цьому довгострокового негативного впливу на міжнародний туризм не було [3].

Європейський туристичний попит увійшов у 2023 рік на «міцній» основі. Дані з початку року вказують на те, що майже третина напрямків у звітах перевищила рівень прибуття туристів у 2019 році, тоді як одна чверть лише на 10% нижче. За показником прибуття перевершили Сербія (32%) і Туреччина (21%), вигравши в основному від потоку російських мандрівників, які користуються перевагами безвізового режиму в обох країнах. Натомість відсутність російських туристів найбільше відчувається у Фінляндії (-22%) та країнах Балтії. Болгарія також показала високі показники (+27%), яка, поряд з Туреччиною, виграє від своєї позиції як найкращого місця для відпочинку в часи зростання вартості подорожей.

Протягом 2021 року та більшої частини 2022 року показники попиту та ефективності туристичної галузі стабільно зростали. У міру того, як умови пандемії покращилися, готелі та авіакомпанії в багатьох країнах світу повернули хвилю відкладеного попиту на відпочинок до здорового бізнесу. Готелям вдалося досягти ставок і доходу за доступний номер (RevPAR) вище рівня 2019 року. А обсяг авіаперельотів у США досяг щонайменше 80% від рівня 2019 року щодня з 5 липня по 30 листопада 2022 року через обмежену пропускну здатність і вищі тарифи [4].

Пандемія COVID-19 наклала слід на подорожі, про який індустрія навряд чи

скоро забуде. Незважаючи на те, що туристичні компанії повинні продовжувати враховувати можливість появи нових варіантів COVID-19 або зростання інших інфекційних захворювань, мандрівники, схоже, почали відходити від пандемії.

Оскільки турботи про здоров'я зникають, на перший план виходять більш серйозні проблеми: фінансові занепокоєння споживачів, брак робочої сили, що впливає на всі сегменти подорожей, труднощі, пов'язані зі зміною клімату, і ймовірність того, що корпоративні подорожі ніколи не повернуться до рівня до пандемії. Якщо 2022 рік був роком довгоочікуваного відкладеного попиту, то 2023 рік можна назвати роком зіткнення з деякими складними реаліями, пов'язаними з подорожами. Цей рік у туристичній індустрії визначається за такими основними показниками – продуктом, продуктивністю та ціною – у контексті економік і суспільств, які перебудовуються на шляху до виходу з кризи.

За даними UNWTO, у період із січня по березень 2022 р. обсяг міжнародного туризму збільшився на 130% порівняно з аналогічним періодом 2021 р. У першому кварталі 2022 р. зареєстровано близько 117 млн поїздок, на той час як у першому кварталі 2021 р. – близько 41 млн.

Зменшення попиту, яке почалося у вересні, може стати початком тривалого зменшення бажання подорожувати споживачами, які «затягують паски». Але це також може виявитися пробліском, оскільки мандрівники відреагували на широко розголошені затримки рейсів влітку 2022 року (занепокоєння щодо зриву рейсів було головним занепокоєнням серед американців, які відмовлялися від поїздок у відпустку, на що посилався приблизно кожен п'ятий) [5]. З інтенсивними піковими днями важче уникнути натовпу та високих цін на авіаквитки під час сезону відпусток. Час покаже, якою мірою підвищені фінансові занепокоєння продовжуватимуть заважати подорожам надалі.

Всесвітній туристичний барометр UNWTO (The UNWTO World Tourism Barometer) – це публікації Всесвітньої туристичної організації, яка регулярно відстежує короткострокові тенденції туризму з метою надання зацікавленим сторонам глобального туризму актуального аналізу міжнародного туризму. Відповідно до методичних рекомендацій, інформація The UNWTO World Tourism

Barometer оновлюється кілька разів на рік і включає аналіз останніх даних про туристичні напрямки (в'їзний туризм) і вихідні ринки (виїзний туризм).

The UNWTO World Tourism Barometer також передбачає публікацію тричі на рік Індексу впевненості UNWTO (UNWTO Confidence Index), який ґрунтується на опитуванні Групи експертів з туризму UNWTO та надає оцінку останніх показників і короткострокових перспектив міжнародного туризму. Крайній «UNWTO Confidence index» демонструє обережний оптимізм за січень-квітень 2023 р., що є вищим, ніж за той самий період 2022 року. Цей оптимізм підтверджується зняттям ковідних обмежень в Азії та високими показниками витрат у 2022 році як на традиційних ринках туризму, так і на ринках, що розвиваються, зокрема у Франції, Німеччині, Італії, а також Катарі, Індії та Саудівській Аравії показують високі результати [6].

Відповідно до звітів UNWTO міжнародний турпотік значно зріс у таких регіонах:

- Європа (+281% порівняно з 2021 р.);
- Америка (+117%);
- Близький Схід (+132%);
- Африка (+96%);
- Азіатсько-Тихоокеанський регіон (+64%).

Проведене UNWTO опитування серед експертів туріндустрії показало наступне: 83% опитаних назвали 2022 р. більш перспективним порівняно з 2021 р., а 48% вважають, що міжнародний туризм остаточно відновиться у 2024 р.

UNWTO запустила також Трекер відновлення туризму (Tourism Recovery Tracker) для підтримки глобального туризму [7]. Вказаний трекер містить дані щодо:

- міжнародні туристичні прибуття;
- кількість місць на міжнародних та внутрішніх авіалініях;
- бронювання авіаквитків;
- пошук і бронювання готелів;
- рівень заповнюваності та попит на короткострокову оренду;

– настроїв від подорожі («чистий показник настрою» (Net Sentiment Score));

– рівень повідомлень про COVID-19 за 14 днів на 100 000 населення.

Зменшилась частка туризму у ВВП та експорті. Так, частка туризму у ВВП зменшилась у 2020–2021 рр. у два рази і склала 1,9–2,1% [Tracker], тоді як до пандемії цей показник знаходився на рівні 3,9–4,0%. Частка туризму у світовому експорті зменшилась до 2,7–2,9% проти 6,8–7,0% у 2016–2019 рр., а в експорті послуг показники туристичного сектору зафіксовано на рівні 12,4–12,8%, тоді як звичайно цей показник знаходився на рівні 30%.

Локдаун, викликаний пандемією коронавірусу не тільки зупинив туристичні потоки, а й поставив на межу банкрутства підприємства, що були задіяні у процесі обслуговування туристів на різних етапах. Особливо це стосувалося закладів розміщення, харчування, авіакомпаній тощо, тобто підприємств, чия діяльність була повністю заблокована, а співробітники залишилися без роботи, або у кращому випадку – вимушені були піти у неоплачувані відпустки. Звісно, що більшість країн почала впроваджувати заходи щодо підтримки як туристичного сектору, так і економіки в цілому. Такі заходи стосувалися фіскальної та монетарної політики; працевлаштування громадян, що залишилися без роботи; державно-приватного партнерства; розробки та впровадження заходів щодо відновлення туризму в цілому та активізації внутрішнього туризму [8].

Всесвітня туристична організація (UNWTO) розпочала роботу щодо розроблення та затвердження документу на 24 сесії UNWTO, що проходила у Мадриді з 30 листопада по 3 грудня 2021 року. Ухвалений документ, спрямований на формування основи щодо захисту туристів у надзвичайних ситуаціях отримав назву Міжнародний код із захисту туристів (International Code for the Protection of Tourists) [9]. До спільної роботи

Таблиця 1

Вплив туризму в світовій економіці

Показники	2019	2020	2021
Світовий ВВП галузі туризму (% по відношенню до попереднього періоду)	103,5	49,6	121,7
Світовий ВВП (% по відношенню до попереднього періоду)	102,5	96,7	105
Вклад туризму в світовий ВВП (трлн дол. США)	9,6	4,8	5,8
у % від світового ВВП	10,3	5,3	6,1

Джерело: побудовано на основі даних [6]

над створенням такого документу, приєднались понад 100 міжнародних організацій та національних туристичних адміністрацій.

Міжнародний код із захисту туристів складається із п'яти розділів:

1 розділ. Визначення та пояснення.

2 розділ. Підтримка туристів у надзвичайних ситуаціях.

3 розділ. Туристичний захист у контрактах.

4 розділ. Міжнародне регулювання подорожей та туризму через альтернативні рішення спірних ситуацій.

5 розділ. Механізми дотримання та додаток із рекомендаціями до Міжнародного коду із захисту туристів.

Хоча цей документ має рекомендаційний характер, його адаптація та практичне застосування забезпечить додаткові гарантії безпеки туристичних поїздок.

Обсяг світової туристичної галузі до 2033 року зросте на 50% порівняно з 2019 роком, до \$15,5 трлн. Про це йдеться у прогнозі Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC), пише Forbes з посиланням на Bloomberg.[10]. У 10-річному прогнозі аналізується економічний внесок основних світових туристичних ринків та розкривається п'ятірка найпотужніших економік у галузі подорожей та туризму станом на 2022 рік із погляду на внесок у ВВП. Вони залишилися такими, як і до 2019 року: США, Китай, Німеччина, Велика Британія та Японія. Франція, Мексика, Італія, Індія та Іспанія замкнули першу десятку. До звіту також включені дані про вклад подорожей та туризму в ринок праці: загалом до 2033 року в галузі буде зайнято до 430 млн осіб порівняно з 334 млн у 2019 році. Це приблизно 1 із 9 робочих місць у світі.

Очікується, що сфера подорожей зростатиме набагато швидше, ніж економіка загалом. «Економісти кажуть, що світовий ВВП зростатиме у річному обчисленні приблизно на 2,6% на рік, у подорожах та туризмі ми очікуємо близько 5,1%», – каже Джулія Сімпсон, президент та головний виконавчий директор WTTC. Сімпсон додає, що ще один прогноз WTTC вказує на майбутні великі зміни: протягом наступних 10 років туристична сфера США, яка є найбільшою у світі з річним обсягом виробництва \$2 трлн, поступиться Китаю. Прогнозується, що 2033 року туристичний сектор Китаю принесе \$4 трлн і становитиме 14,1% китайської економіки.

Щоб зберегти цей сектор для майбутніх поколінь, туристичні підприємства, зацікавлені сторони, політики та напрямки мають продовжувати посилювати свої зусилля, щоб мінімізувати вплив туризму на навколишнє середовище та місцеві громади. У той же час мандрівники повинні розуміти свій вуглецевий слід і їхній вплив на напрямки, які вони відвідують, у той час як цей сектор заохочує до більш відповідальних практик і робить доступнішими більш екологічні варіанти подорожей. Зрештою, ці підходи дозволять мандрівникам зробити позитивний внесок у місця, які вони відвідують, і отримати більш значущий досвід подорожі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний туризм тісно пов'язаний з економічним розвитком і охоплює все більше число нових напрямків. Така динаміка перетворила туризм в ключову рушійну силу для соціально-економічного прогресу. Туризм став досить важливою складовою наповнення державного бюджету багатьох країн, розбудова рекреаційно-туристичної галузі та посилення її впливу на економічний розвиток – один із пріоритетних напрямів розвитку світового господарства. Надалі подорожі та туризм повинні продовжувати використовуватися як інструмент для сприяння діалогу між підприємствами, урядами та місцевими громадами заради спільної мети, прийняти більш відповідальні стратегії, які пропонують довгострокове збереження майбутнього сектору для отримання вигоди планету і всіх, хто її населяє. Впровадження відповідних та більш інноваційних стратегій не лише дозволить нам вирішити поточні виклики, але й максимізувати переваги сталого туризму. Для учасників туристичного ринку важливо аналізувати накопичений досвід і розробляти механізми подальших дій. Саме такі кроки допоможуть поступово стабілізувати туристичну галузь та забезпечити від ризиків та негативних впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gössling S., Halld C. M., Scott D. The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability. New York, London : Routledge, 2015. 548 p.
2. Головня О. М., Ставська Ю. В. Міжнародний туризм: навч. посіб. Вінниця, 2020. 316 с.
3. Gossling S., Scott D., Hall M. Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*. 2020. No. 29(5).

4. Transportation Safety Administration (TSA). TSA checkpoint travel numbers.

5. Deloitte, 2022 Deloitte holiday survey: Travel key findings.

6. UNWTO World Tourism Barometer. URL: https://webunwto.s3.eu-west1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB

7. UNWTO Tourism Recovery Tracker The World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker>

8. COVID-19: measures to Support Travel and Tourism. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/covid-19-measures-to-support-travel-tourism>

9. World Tourism Organization. International Code for the Protection of Tourists, UNWTO, Madrid. 2022. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284423361>

10. Global travel and tourism will represent a 15,5 trillion economy by 2033? URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-21/global-travel-and-tourism-will-represent-a-15-5-trillion-economy-by-2033?srnd=premium-europe>

REFERENCES

1. Gössling S., Hall C. M., Scott D. (2015) *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability*. New York, London: Routledge, 548 p.

2. Holovnia O. M., Stavskaya Yu. V. (2020) Mizhnarodnyi turizm [International tourism]. Vinnitsa. (in Ukrainian)

3. Gossling S., Scott D., Hall M. (2020) Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, no. 29(5).

4. Transportation Safety Administration (TSA). TSA checkpoint travel numbers.

5. Deloitte, 2022 Deloitte holiday survey: Travel key findings.

6. UNWTO World Tourism Barometer. Available at: https://webunwto.s3.eu-west1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=_2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB

7. UNWTO Tourism Recovery Tracker The World Tourism Organization (UNWTO). Available at: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker>

8. COVID-19: measures to Support Travel and Tourism. Available at: <https://www.unwto.org/tourism-data/covid-19-measures-to-support-travel-tourism>

9. World Tourism Organization. International Code for the Protection of Tourists, UNWTO, Madrid. (2022). Available at: <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284423361>

10. Global travel and tourism will represent a 15,5 trillion economy by 2033? Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-08-21/global-travel-and-tourism-will-represent-a-15-5-trillion-economy-by-2033?srnd=premium-europe>

*Стаття надійшла до редакції
14 грудня 2023 р.*